

MUS NIEUWS M

Nationaal Museum van Douane en Accijnzen v.z.w.

137

oct-nov-dec 2013

Beste lezer,

In dit laatste nummer voor deze jaargang besteden we enorm veel aandacht aan het illegaal stoken van alcohol. Uiteraard heeft de boeiende tentoonstelling “Tersluiks”, die u trouwens beslist eens moet komen bezoeken in ons D&A-museum, daar veel mee te maken. Zij is nog te bekijken tot 22 november, dus dit is misschien iets voor een leuke dag uit met de kids tijdens de herfstvakantie.

Zelfs het grappige “Burenpraatje” gaat over alcoholsmokkel én zoals het een goede Noorderbuur betaamt, gebruikt hij hiervoor de sleurhut... hoe kan het ook anders?

Maar ook aan de geheelonthouders onder ons hebben we gedacht. Onze Nederlandse oud-collega Geert Nieman van het Belasting- en Douanemuseum te Rotterdam schreef een schitterend verslag over de zeepaccijns in de Nederlanden tussen 1583 tot 1893.

Tegen de tijd dat u dit leest, weet ik iets meer over hoe websites, QR-nummers, Twitter, Facebook en tablets te gebruiken in het museum om de communicatie met u nog te verbeteren. Onze internationale IACM-vergadering te Baku zit er dan immers al op.

Tot nu toe krijgen we weinig reacties van onze lezers. Laat ons hopen dat “geen nieuws, goed nieuws” is? Maar eerlijk gezegd, willen we van dit eenrichtingsverkeer af. U mag ons gerust bellen of schrijven om te vertellen wat u van het magazine vindt. Suggesties zijn ook steeds van harte welkom of wat ik ook ten zeerste waardeer is een recente reactie zoals die van oud-collega Mathijs Vinkx uit Turnhout. Hij wist te vertellen dat de afbeelding in het D&A-museumnieuws n°136 op pg 3 niet het douanekantoor van Lommel was maar wel het vroegere hulpkantoor brug 12 gelegen op de weg van Lommel-Centrum naar Luyksgestel (NL).

Een zeer terechte opmerking, we staan er immers op om onze geschiedenis correct door te geven.

Alvast veel leesgenot

Anne

Hoofdredactrice

TENTOONSTELLING “TERSЛУIKS”

Het illegaal stoken van alcohol, maar ook het smokkelen ervan zijn lucratieve bezigheden waarin Belgen en Nederlanders van oudsher aan elkaar gewaagd zijn. Bent u benieuwd naar wie deze sluikstokers en smokkelaars waren, hoe ze in de 19de en 20ste eeuw tewerk gingen, wat hun motivatie was en vooral, hoe men tegen hen optrad, bezoek dan zeker deze tentoonstelling.

Redactielied Bert Verhoeven vuurde alvast enkele vragen af op conservator Francis Huijbrechts.

Van wie/waar komt het originele opzet Tersluiks?

Medewerkers van de nationale jenevermusea van Schiedam en Hasselt speelden reeds enkele jaren geleden met het idee om zowel een reizende tentoonstelling op poten te zetten, als een publicatie te maken over alcoholfraude en de smokkel van sterke drank. Ze gingen op zoek naar partners om deze doelstellingen te realiseren en zo kwamen zij al snel terecht bij het D&A museum.

Men wil het verhaal over alcoholsmokkel en sluikstook vertellen vanuit twee standpunten. Enerzijds hanteert men de invalshoek van de fraudeur/smokkelaar, anderzijds wordt de rol van de overheid belicht. De impact

van de accijnzen, maar ook de strijd tegen de fraudesystemen maken immers integraal deel uit van de historie die men wilde schetsen. Het wettelijke kader, relevante objecten en archiefstukken vanuit douane en accijnzen ontbraken aanvankelijk, maar daar kon het D&A-museum met veel plezier een mouw aan passen.

Waar haalden de initiatiefnemers hun inspiratie?

Tersluiks is een typevoorbeeld van een thema-tentoonstelling. Het biedt een geschikte gelegenheid om een specifiek onderwerp uit te diepen en aan een breed publiek te presenteren. Alcoholsmokkel en -fraude zijn een stukje sociaal-economische geschiedenis dat België en Nederland met elkaar gemeen hebben en dat zo door de grensoverschrijdende samenwerking bij elkaar gevoegd kan worden. Er was niet echt een directe aanleiding voor het project. Het gegeven van illegale stokerijen is voor de Lage Landen trouwens heel sterk teruggelopen zonet verdwenen, maar in de context van de Europese Unie is ondermeer de smokkel van sterke drank nog steeds heel actueel.

Ging er een lange voorbereiding aan vooraf?

Alles begon vanaf 2009 met een reeks besprekingen en plaatsbezoeken waarbij uiteindelijk een zestal musea, maar ook individuele onderzoekers in Vlaanderen en Nederland betrokken waren. Het werd alvast

een interessante oefening om een goede balans te vinden tussen de illegaliteit en de legaliteit, net zoals de balans tussen de Nederlandse en Belgische inbreng niet altijd evident was.

Hoe verliep de samenwerking en welke rol heeft het D&A-museum gespeeld bij het project?

De sfeer zat meteen goed in de projectgroep. Zoals reeds gezegd ontbrak in het begin de invalshoek van de overheid en daarvoor konden wij de nodige historische achtergrond aanbrengen. Bovendien kon het

D&Amuseum een groot aantal objecten en illustraties leveren die de andere musea gewoon niet ter beschikking hebben, zoals onderdelen van ontmantelde sluikstokerijen. Uiteraard is een thematentoonstelling voor ons dé manier om uit te pakken met een specifiek aspect van het D&A-erfgoed. Het is een aanleiding om gericht onderzoek te verrichten en verder kunnen we bepaalde interessante stukken uit het depot of het DC halen, waarvoor in de vaste opstelling geen plaats kan worden geruimd. Om zo'n omvangrijke tentoonstelling grafisch te laten uitwerken door een externe studio, was het aanbod tot samenwerking voor ons ook financieel aantrekkelijk. Tenslotte wil ik onderstrepen dat we aangenaam verrast waren door de inbreng en inzet vanuit de andere partners. Ik denk dat we gerust kunnen stellen dat we allemaal iets hebben opgestoken bij de uitwerking van het project.

Wie heeft Tersluiks uitgewerkt?

Zoals eerder reeds vermeld, is het concept van Tersluiks gestoeld op twee pijlers, de tentoonstelling en de publicatie. Zo ontstonden er ook twee aparte werkgroepen. De groep van de auteurs werd gevormd door Eric Van Schoonenberghe, Paul Spapens, Peter Zwaal en Michaël Van Giel, maar er werden ook anderen betrokken bij de afwerking. De expositie draaide inhoudelijk voornamelijk rond Davy Jacobs, conservator van het Jenevermuseum in Hasselt, Joyce Pinsel-Meijer, hoofd Tentoonstellingen en Educatie van het Jenevermuseum te Schiedam en mezelf als conservator van het D&Amuseum. Uiteraard was er heel wat wisselwerking tussen beide groepen. Bovendien speelde Davy als coördinator van de projectgroep tevens een belangrijke, overkoepelende rol en ook bij de opmaak van het prachtige boek had hij een dikke vinger in de pap.

Belangrijk om te vermelden is ook dat de grafische vormgeving van de eigenlijke tentoonstelling werd uitbesteed aan een professionele studio. Jo Klaps van Brussels Lof werd uitgekozen om onze ideeën te realiseren.

Hoe verliep de opbouw in het D&A museum?

Na een looptijd in Schiedam en Hasselt – waar “Tersluiks” overigens omwille van het succes werd verlengd - kwam het materiaal op 28 augustus naar Antwerpen. De basisopstelling werd nog die dag gemonteerd door onze technische ploeg samen met de geapprecieerde hulp van onze vrienden van het Nationaal Jenevermuseum van Hasselt. De volgende dagen werd de opstelling verder ingevuld en afgerond, zodat de tentoonstelling – zoals gepland – van start kon gaan op 5 september. De officiële opening door administrateur-generaal Noël Colpin volgde op 11 september.

Tersluiks is nog tot 22 november te bekijken in de tijdelijke tentoonstellingsruimte op de derde verdieping van het Financiecentrum Noordster en dit tijdens de openingsuren van het museum.

Kan je als bezoeker aan de tentoonstelling ook de publicatie kopen?

Zeker en vast. Het boek is een aanrader en via het museumsecretariaat te verkrijgen voor € 24. Wie zich dus thuis graag verder verdiept in de wereld van de accijnzen, de alcoholfraude en de strijd die er door douane en accijnzen tegen werd gevoerd, komt zeker niet van een kale reis thuis. Ook als je niet op de tijdelijke tentoonstelling zou geraken, is de publicatie eenvoudig te verkrijgen via een telefoontje of een e-mail naar het secretariaat (0257/78000 – douanemuseum@minfin.fed.be).

Wat valt er te zien en waarom moet de lezer zeker komen kijken?

Zonder al te veel in detail te willen treden voor de toekomstige bezoeker kan ik wel verklappen dat de expositie enerzijds is opgebouwd rond een aantal vrij unieke objecten geleverd door onder meer het Belasting & Douane Museum van Rotterdam en ons eigen depot. Daarnaast bestaat ze uit een aantal infopanelen over de strijd die douanediens ten in heden en verleden voer(d)en tegen accijnsfraude, sluikstokerijen en alcoholsmokkel.

Een grote uitdaging was het inpassen van de opstelling in Antwerpen. Een tentoonstelling rond illegale praktijken die zich vaak in afgelegen boerderijen of donkere krochten afspeelden, kan je niet zomaar neerzetten in een modern gebouw als het onze, met veel witte wanden en grote ramen. We hebben dus – met enige moeite - de ruimte verduisterd, het basisframe met 50 panelen opgesteld en de objecten en panelen

aangebracht. Er kwam zelfs een kip bij te pas! Laat het duidelijk zijn dat deze grensoverschrijdende samenwerking niet heeft geleid tot een klassieke opstelling.

Redenen genoeg lijkt me voor de nieuwsgierige bezoeker om te gaan kijken wat we er van hebben gemaakt!

Administrateur-generaal van Douane en Accijnzen N. Colpin kwam de tentoonstelling officieel openen.

*Tekst: Bert Verhoeven
Foto's: Archief D.A.-Museumnieuws*

Object van de maand

THE FAMOUS GLEN GORSE

Peter Zwaal

De tot op heden grootste vondst van vervalst gedistilleerd in België vindt plaats op zaterdag 19 mei 2001. Bij een inval in een fruit- en koelloods achter een villa aan de Grevensmolenweg in Sint-Truiden, treffen manschappen van de Opsporingsinspectie Douane en Accijnzen te Genk een partij aan van 72.000 flessen gedistilleerd. Volgens de etiketten op de flessen betreft het Schotse whisky van het merk Glen Gorse. Hoewel die naam ontegenzeggelijk Schots aandoet, betreft het in werkelijkheid alcohol van Zuid-Europese herkomst die met een whisky-essence is gearomatiseerd. De flessen nep-whisky zijn bestemd voor doorvoer naar het Verenigd Koninkrijk.

Aan de ontdekking van deze partij nep-whisky gaan enkele weken intensief speurwerk en observatie vooraf, maar in eerste instantie is het aan de argwaan van enkele beampten van de Administratie der douane en accijnzen in Antwerpen te danken dat deze smokkel- en vervalsingszaak aan het daglicht treedt. De zaak begint namelijk met een tip vanuit het Antwerpse dat in de haven een container is ingeklaard met Egyptische handdoeken met bestemming Sint-Truiden. Omdat de Antwerpse douaniers de betreffende container niet vertrouwen vragen ze hun collega's in Genk deze te schaduwen. Die geven gehoor aan het verzoek en volgen de vrachtwagen die de container komt afhalen discreet naar Sint-Truiden. De loods waar de container naar binnen wordt gereden wordt enkele dagen zonder enig resultaat geobserveerd.

Dan komt op vrijdagavond 18 mei in Genk een telefoontje binnen van de rijkswacht uit Sint-Truiden. Een transportonderneming wil graag van de rijkswacht weten of een CMR (dat is een vrachtbrief voor grensoverschrijdend wegvervoer) volstaat voor transport van een container whisky van Sint-Truiden naar Engeland.

In Genk rinkelen onmiddellijk alle alarmbellen. Als de transportondernemer gevraagd wordt waar precies in Sint-Truiden die whisky ligt opgeslagen, noemt deze het adres aan de Grevensmolenweg waarvan de observatie dan zojuist is gestaakt. De chauffeur die het transport naar Engeland moet uitvoeren weet de inspecteurs van douane en accijnzen te vertellen dat de loads in kwestie helemaal vol sterke drank staat. De volgende dag vallen manschappen van douane en accijnzen en rijkswachters het pand binnen met de reeds beschreven vondst als resultaat. Arrestaties kunnen niet worden verricht. De flessen nep-whisky—in totaal vijf ladingen—worden afgevoerd naar het douane-entrepot te Leuven.

In de hoop dat één of meer personen zich alsnog in de loads aan Grevensmolenweg zullen vertonen wordt het pand nog 24 uur geobserveerd. Die hoop blijkt ijdel. Ruim een maand later, op maandagmorgen 25 juni 2001, brandt de loads tot de grond toe af. De flessen nep-whisky liggen nog enkele jaren in het entrepot te Leuven te wachten op een eventuele eigenaar die zich—al dan niet vrijwillig—komt melden. Als ook dat niet gebeurt, vervallen ze aan de Belgische staat en wordt de nep-whisky verkocht aan de alcoholfabriek om te worden verwerkt in industriële alcohol.

Bron: "Tersluiks, Alcoholsmokkel en Sluikstokerij in de lage landen" – Uitgeverij Snoeck pg 108-109.

De Republiek Azerbeidzjan

“Azerbeidzjan” betekent “Land van de Eeuwige Vlammen” en telt 9,5 miljoen inwoners. De naam is afgeleid van de olie- en gasvelden in het land maar zegt ook veel over haar roerige geschiedenis. Velen heersten over Azerbeidzjan: van Alexander de Grote tot en met Stalin. Vanaf de achttiende eeuw overheerste er de Russische invloed. Ontegenzeggelijk zie je nog steeds de restanten van het oude Sovjettijdperk, maar de nieuwe rijken van de olieopbrengsten hebben zich er ook gevestigd. De kosmopolitische hoofdstad Baku is een dynamische stad, waar limousines en wolkenkrabbers het straatbeeld bepalen. Een paar uur rijden verder ligt een andere wereld: “middeleeuwse dorpen waar herders in de Kaukasus hun schapen hoeden,” lezen we op het Internet ter voorbereiding van onze dienstreis voor IACM. Onze collega’s uit Azerbeidzjan stonden er immers op om de jaarlijkse Algemene Vergadering bij hen in Baku te laten doorgaan. Een verrassend voorstel aangezien zij nog maar pas lid geworden zijn van onze vereniging.

De verschillende presentatiefilmpjes van hun indrukwekkende douanemuseum, die ze ons toonden tijdens vorige conferenties, hebben de interesse van Francis en mezelf alvast gewekt. De collega’s-douaniers in Azerbeidzjan wisten namelijk de hand te leggen op talrijke kunstschaten die ontvreemd zijn uit musea, godshuizen, archeologische vindplaatsen e.d. tijdens gruwelijke oorlogen in de diverse buurlanden en omstreken, voor ze de zwarte markt bereikten. In sommige gevallen, zoals bijvoorbeeld met het Vaticaan, organiseert het Nationaal Douanemuseum van Azerbeidzjan meetings met hooggeplaatste personen over gans de

wereld om de ontvreemde erfgoedstukken persoonlijk terug te bezorgen. Op zo'n momenten nodigen ze ook de pers uit zodat iedereen op de hoogte is van het schitterende werk dat de douane ook op dit gebied verricht.

Bij onze administratie heeft de illegale handel in kunst en antiquiteiten niet direct de topprioriteit, hoewel men er op het niveau van de Centrale Administratie zeker aan werkt om daar verandering in te brengen. Het gaat hier uiteraard om een zeer complexe materie want enkel experts kunnen uitmaken of men te maken heeft met gerenommeerde kunstwerken. Francis en ikzelf zullen alvast niet nalaten om bij onze gastheer ons licht hierover op te steken.

Toch wordt de bestrijding van de illegale handel in cultureel erfgoed niet het thema van deze Algemene Vergadering. We zullen ervaringen delen over het gebruik van websites, elektronische tablets, QR-nummers, facebook, twitter enz. Dit is alvast een kolfje naar mijn hand. Als coördinator van het "Communicatieteam" kan ik niet genoeg leren van alle mogelijke middelen die er zijn om het museum zo aantrekkelijk mogelijk voor te stellen aan ons publiek.

U hoort hier beslist nog meer van!

Tekst: Ann Van Puymbroeck

De geheime stokerij

Het was begin van de jaren zeventig. Het gonsde van geruchten dat de beruchte geheimstoker C.L. weer aan het werk was. Hij zou een alcoholstokerij opgestart hebben in de Antwerpse Kempen.

De accijnsploeg bij de Opsporingsdienst van Antwerpen begon met het verzamelen van zoveel mogelijk informatie om op het spoor te komen van de stokerij. Adressen, telefoonnummers en autoplaten van verdachte personen werden ingezameld en uitgewisseld onder de ambtenaren van de sectie die met de opsporing werd belast. Bij de controle van vervoermiddelen werd vooral uitgekeken naar grote hoeveelheden suiker en ook het vervoer van gasflessen kon informatie opleveren.

Op een gegeven dag, in de late namiddag, kwam er een telefoontje van een opsporingsambtenaar dat hij de auto van C.L. gevolgd had, maar dat hij hem op een bepaalde plaats uit het zicht was verloren. Hij moest echter zeker en vast een erf in die buurt zijn opgereden.

Al wie op dat moment aanwezig was in de burelen van de Opsporingsdienst, werd opgevorderd om mee op zoek te gaan naar de vermoede stokerij. Heel de buurt van de plaats waar de stoker de weg was afgereden, werd door de speurders te voet afgezocht. Op een gegeven moment vond een collega enkele lege plastic bussen onder een haag in een dreef die naar het achterste deel van een boerderij leidde. De bussen waren wel leeg, maar het beetje vloeistof dat op de bodem van de bussen was achtergebleven, was zeker en vast ethylalcohol.

Er werd aangebeld op de boerderij en aan de boer werd het doel van het bezoek uitgelegd. Hem werd voorgehouden dat hij zich op zijn minst bezighield met het verhandelen van illegaal gestookte alcohol, gezien de restanten aangetroffen in de plastic bussen op zijn erf. De boer ontkende elke betrokkenheid in het verhandelen van alcohol en zeker in het clandestien afstoken ervan.

Urenlang voerden de ambtenaren alle argumenten aan om de man tot bekentenissen te bewegen. Toen het hem duidelijk werd dat hij aan "vervolging" kon ontsnappen door de hele waarheid te vertellen, stond hij recht en sprak: "Kom eens mee". Het was in tussentijd al goed donker geworden en koude nevels dreven over het veld. De douaniers volgden de boer die zwijgzaam in de richting van een klein oud huisje stapte dat een heel eind verder in de dreef stond. Bijna op hetzelfde moment slaagden alle speurders de kreet: "Hier is't", want een weeë geur van gistende stoffen steeg op uit een ondiepe gracht die het afvalwater van het huisje moest opvangen.

De boer maakte zich onmiddellijk uit de voeten en keerde weer naar zijn boerderij. De deur van het woonhuisje was los maar er was niemand binnen, wel stonden we oog in oog met een volledige alcoholstokerij, voorzien van alle bijhorende grondstoffen en randapparatuur, de thermometer voor de controle van het opgewarmde suikerwater en een stel alcoholmeters voor het opmeten van het gehalte van de voortgebrachte alcohol.

Na de eerste vaststellingen werd de boer opnieuw ondervraagd. Hij verklaarde dat hij de eigenaar was van het huisje en het sedert geruime tijd verhuurde aan C.L. In allerijl werd het nodige gedaan voor het bekomen van een rechterlijke toelating tot huisvisitatie in het huisje én in de woning van de stoker.

De huiszoekingen verliepen zonder problemen. C.L. bekende de feiten en kon aangehouden worden. Om een eerste schatting te kunnen doen van de verschuldigde accijnzen op de geproduceerde alcohol werd ook het volume opgemeten van alle toestellen en de recipiënten* die in de stokerij aanwezig waren. Een geslaagde operatie!

De gesmolten sneeuw verradt de sluikstokerij

Tekst: Cyriel Inghels

*Recipiënt: spelling uit 1858 een ontvanger, opnemer; in de scheikunde, een vat (ontvanger) ter opname van het door distillatie voortgebrachte; ook het klokvormige glas op het bord der luchtpomp. Recipiëren, aannemen, toelaten, opnemen, ontvangen
Gevonden op <http://www.encyclo.nl/lokaal/10608>

Over de grenzen

Op de vele tochten naar Frankrijk, specifiek in de Provence (Luberon), kampeerden we op de prachtigste plekken met caravan en kind. Het was een luilekkerland met op elke hoek wel een wijnhandel, traiteur, boulangerie, overdekte markt, cave, coöperatief of wijnhuis ... wat wil een mens nog meer?

U raadt het: rust en een barbecue.

Le Moulin a Vent was een favoriete plek, ook omdat eigenaar-traiteur Jean maar daarvoor ook zijn vader en moeder een zwart bord bij de receptie hadden hangen met 'menu van de dag'. In een bijbehorend schriftje aan een touwtje kon je dan je naam opschrijven samen met het uur waarop je het menu wenste af te halen. Op een dag vroeg ik aan Jean of ik iets anders kon bestellen dan het afhaalmenu van de dag. Hij vroeg: "Wat wil je dan eten?" Ik wilde wel een visje, waarop hij gelijk vroeg: "Is tarbot ook goed?"

De volgende avond liep ik met mijn pan in de hand richting traiteur en sloot aan in de rij. Groot was mijn verbazing dat hij op het zwarte bord voor het afhaalmenu ook had geschreven: "Menu spécial pour monsieur Nieman." Opvallend was dat iedereen zei: "Gaaf u maar voor..." Jean begroette me: "Olala, menu spécial pour monsieur Nieman" en gaf me een lekkere tarbot mee. Tijdens het buitengaan, ving ik het geroezemoes wel op van de achtergebleven kampeeders.

Toen ik een aantal dagen later de caravan met dozen wijn ging volladen, begrepen de 'oudjes' - intussen behoor ik ook bij die categorie - er helemaal niets meer van en ik was vast van plan onderweg nog wat flesjes op te halen...

We keerden namelijk via ons vaste ophaaladres in de Bourgognestreek - een chateau met schitterende wijnen - terug naar de Frans-Belgische grens.

We hadden geen probleem bij de overgang van deze grens. Ik slaakte een zucht van verlichting, want in de jaren tachtig van de vorige eeuw bestonden er andere, strengere vrijstellingsregels omtrent het invoeren van wijn uit een buurland.

Snel ook nog goedkoop tanken in Luxemburg en even uitblazen op de parkeerplaats voor het laatste stukje naar huis.

Plotseling kwamen er uit het niets twee douaniers die aanstalten maakten om de geparkeerde caravans te controleren. Ik bracht onze slapende dochter uit de auto snel naar de caravan en legde haar op de kussens van de rondzit met een dekentje over haar heen. Niet omdat ze het koud had maar meer om een rood, zweterig gezichtje te creëren. Ik zei tegen haar dat ze zich slapende moest houden want ze was ziek.....

Verbaasd keek ze me aan en zei parmantig: "Nee hoor, ik ben niet ziek." Een vage belofte voor als we thuis waren, deed wonderen. Ze ging onmiddellijk plat en zuchtte diep en vroeg met een zielig stemmetje: "Mag ik een glaasje water, want ik heb het zo warm?"

De douaniers kwamen bij onze caravan en de ene vroeg of ik nog iets had aan te geven. Ik vertelde hem dat we niet rookten en geen sterke drank hadden. De andere inspecteerde de buitenkant van de auto en de caravan. Ik deed de deur open, en legde mijn vinger op mijn lippen: "Ssssttt" zei ik: "La fille est malade", monsieur le douanier. Très malade."

Aarzelend keek hij naar binnen en zag een rond gezichtje met blonde plakkerige haartjes. 'Bon', zei hij en deed de deur dicht en met de mededeling "Bon voyage" gingen ze beiden naar de volgende caravan. U moet zich voorstellen dat in de voorbanken en keukenkastjes 96 flessen wijn lagen. De sociale smokkel was licht uit de hand gelopen, maar dat krijg je met een "Guide Hachette du Vins" - 'mijn bijbeltje' - in Frankrijk. Je mag ook niet vergeten dat enige hebzucht omtrent wijn mij niet vreemd is, maar dat heb ik ook met een Belgisch, Engels of Iers biertje van de tap of "eten uit de muur" (het fenomeen in Nederland).

Enfin, alle flessen zijn lekker opgedronken in 'Hollande'.

Smokkellaartje

Smokkellaartje

De accijns op zeep in de Nederlanden (1583 – 1893)

Het is lang geleden dat men begon met het heffen van accijnzen/ belastingen. Het had als doel in steden en later in provincies de kas te vullen, legers te financieren, stadswallen te repareren of weeshuizen te bouwen, etc. Later kwamen daar ook nieuwe accijnzen bij op zout, wijn, alcohol, bier, turf, suiker enz.

Sinds de 16e eeuw bestond er een 'zeepaccijns'. De oudste heffing dateert uit 1583 in de provincie Holland. Het jaar daarop werd de republiek der Zeven Vereënidgde Nederlanden uitgeroepen omdat de provincies onafhankelijk van Spanje wilden zijn. De accijns op zeep o.a. hield stand tot het einde van de 19e eeuw tot minister N. G. Pierson het afschafte na aanvaarding van een nieuwe wet namelijk, de belasting op "Het Inkomen en Vermogen."

Verschillen in tarief

Verschillen op zeepaccijns waren er in overvloed. In de Achterhoek (Ndl) betaalde men 2 cent accijns op een kilo zeep maar in Amsterdam 12 cent per kilo.

In de loop van de 18e eeuw kwam er een eind aan het bestuur van de Vereënidgde Zeven Provinciën. Met hulp van de Fransen werd na een rustige revolutie de Bataafse Republiek uitgeroepen. Een andere staatsvorm kon beginnen en na verloop van tijd werden de provincies stap voor stap omgevormd tot een uniforme staat. Dat gold ook voor de accijns op zeep die onder I. J. A. Gogel een nieuwe wet met een landelijke heffing kreeg. In 1806 werd het tarief 10 cent per kilo. Alle volgende wetten werden uit een soort gemakzucht van de bestuurders overgenomen en het tarief bleef ongewijzigd tot aan de opheffing van deze accijns in 1893.

Productie van zeep

Zachte zeep werd o.a. gemaakt uit olie en potas (mengsel van potas/ gebluste kalk) waaruit, in het kort samengevat, een kaliloog ontstond die verder verdund werd met water. Om zeep te maken, stortte een zeepzieder een dag van te voren een hoeveelheid olie (hennepolie of lijnolie/raapolie) en verdunde kaliloog in een ketel en bracht het aan de kook. Door goed te roeren, moesten de oliën en loog zich vermengen tot een homogene massa. Daarna goot men een sterke loog in de ketel om uiteindelijk tot het gewenste resultaat te komen.

De groene kleur van de zeep ontstond door het gebruik van hennepolie maar later toen de hennepolie duurder werd, gebruikte men lijnolie en raapolie die een gele kleur gaf. Door toevoeging van kleurstoffen als blauwe indigo(badzeep) of verdikkingsmiddelen zoals aardappelmeel verkreeg men variëteiten aan kleuren en dikte. Verdikkingsmiddelen waren dan wel goed voor de portemonnee van de zeepzieder maar minder voor de gebruiker, want die kreeg immers een slechtere kwaliteit zeep.

Voor harde zeep gebruikte men minder water en men stortte het na het koken in grote vormen die na lang koelen in plakken-repen en blokjes werden gesneden.

Toevoegingen van geurstoffen en de eerder genoemde kleurstoffen maakten het proces duurder maar aantrekkelijker evenals de verpakkingen.

Wetgeving

De controle op de accijnswetten en de daaraan verbonden boetes waren hoog. Dit had tot doel om ontduiking van accijns te voorkomen. Het maken en vervoeren van illegale zeep, of het gebruik van vervalste papieren kon leiden tot hoge geldstraffen, geseling of opsluiting in een tuchthuis als je gepakt werd. Deze bestraffing gold tot aan de Bataafse Republiek, daarna werd het wel wat menselijker.

Lodewijk Napoleon (een jongere broer van de grote keizer) scherpte de wetgeving aan vooral om de maker, winkelier of vervoerder aansprakelijk te stellen indien er onregelmatigheden werden geconstateerd.

Men moest de juiste documenten hebben vanaf het productieproces en zeepziederijen moesten ook voldoen aan de afmetingen gesteld in een proces-verbaal met de opgave van ketels voorraad etc.

In 1810 was Keizer Napoleon ontevreden over zijn broer die het bewind voerde en oogluikend de handel met Engeland toestond. De Nederlandse provincies werden Franse departementen. Daar de Franse wetgeving echter geen zeepaccijns kende, werd ze in 1811 afgeschaft. Toen de Fransen uiteindelijk verdreven waren en Willem het bewind op verzoek had overgenomen, werd in 1814 opnieuw een heffing op zeep in «Wet en Reglementen» opgenomen. Die werden door de ervaren J. H. Appellius geformaliseerd ter vervanging van de Belgische en Nederlandse wetten. Het Wener congres in 1815 had beide landen samengevoegd om beter de Franse expansie te kunnen keren.

J.H. Appelius

De nieuwe wet van 1816 werd van kracht: ze verbood de invoer van zachte zeep en het invoerrecht van harde zeep werd op 25 cent per kilo gebracht. Dit had tot doel de binnenlandse productie op gang te brengen, die niet aan de vraag kon voldoen. De uiterst strenge regelgeving beperkte de bedrijfsvrijheid van de zeepzieders en al spoedig waren de opbrengsten uit de zuidelijke provincies laag te noemen. De reden was dat deze regelgeving nieuw en ongebruikelijk was voor de zuidelijke provincies en op aandrang van de zeepzieders werden ze in 1819 buiten werking gesteld.

Er was intussen een aardige smokkelhandel tussen Frankrijk - België en ook een clandestiene zeepproductie ontstaan. Al spoedig volgde een nieuwe wet op de invoer van grondstoffen zoals potas en soda, de onmisbare ingrediënten o.a. voor de zeepindustrie.

De wetgeving van 1816 kwam terug in voege met alle gevolgen van dien voor zeepzieders en vervoerders – vooral in de Zuidelijke Nederlanden - maar ook de 'winkeliers' bleven niet buiten schot.

Voorstellen in 1863, 1872-1873 en 1877, die gekoppeld waren aan een nieuwe belasting op "Inkomsten en Vermogen" haalden het niet en zo bleef het gemodder doorgaan tot 1893.

De praktijk en de controle

De zeepzieder die zeep ging maken, moest een dag van te voren schriftelijk opgeven aan de lokale ontvanger onder welke ketel hij zou stoken, hoe laat de zeepvorming begon, welke vaatjes hij zou vullen, wat het gewicht was van volle vaatjes en de hoeveelheid zeep die hij ging maken.

Als er meer werd geproduceerd dan da aangifte aangaf en er een overschrijding was van meer dan 5%, dan sprak men over fraude maar,... bij minder dan 5% ook. Een boete kostte 200 gulden (ongeveer 90 euro). Tijdens het proces kwamen de ambtenaren meerdere keren de zaak controleren. De overheid wist exact hoeveel er landelijk geproduceerd werd. Veel formulieren dus.

Samen met de verzending reisden behalve de zeep ook documenten mee zodat ambtenaren konden vaststellen of de zeepaccijns was betaald, van wie en naar wie het ging per schuit of kar, hoe de verpakking eruit zag enz. Cijfers waren niet gewenst, alles moest geschreven staan op de documenten om fraude te voorkomen. Er waren soms per vervoerstraject meerdere documenten nodig. Laden en lossen gebeurde onder toezicht en als de partij zeep niet in een kar of schuit ging, reisde op kosten van de verzender een ambtenaar mee.

Controle op controle, conflicten over conflicten volgden tot aan de Hoge Raad. Als een vervoerder, bijvoorbeeld, het uur van aankomst vermeld op het document niet haalde en hij werd gepakt, dan volgde een boete van soms 3x de waarde van de te vervoeren zeep. (Bron: Zutphense rechtbank 1833, een vervoerder was te laat op de eindbestemming gearriveerd). Winkeliers moesten het aantal stukken zeep in een boekwerkje opschrijven of waren voorzien van een document zodat de ambtenaren van de dienst "Invoerrechten en Accijnzen" het onmiddellijk konden inzien. Boetes volgden wanneer het niet klopte en dat gold ook voor andere goederen.

Smokkel aan de grens met Duitsland kwam wel voor in de Noordelijke provincies maar vaak en veel was dat niet.

Dames aan het werk in de kaarsenfabriek

Verbruik per kilo zeep per hoofd van de bevolking per jaar

1805 – 1815 ca. 3,5 kilo

1833 – 1892 ca 4,0 kilo

De opbrengsten in 1850 liepen op tot rond de 50 miljoen gulden. In 1870 door de toename van het gebruik van zeep werd dat hoger. In en rond 1890 bestond de winkelprijs op zeep voor 60% uit accijns.

Vanaf 1810 – 1892 waren er ongeveer 80 zeepziederijen van zachte zeep, 30 die toiletzeep maakten en 30 die harde zeep produceerden.

Na de afschaffing van de zeepaccijns in 1920 bedroeg het aantal kilo zeep per hoofd acht tot zes kilo en in 1938 elf kilo. De industrie groeide en bloeide als nooit te voren na afschaffing van de zeepaccijns. Viruly in Gouda maakte in één jaar 2 475 ton. Toen ook Lever vanuit Engeland naar Nederland kwam, werd de zeepproductie totaal anders en resulteerde in meer dan 40.000 ton Sunlight zeep, wat een dramatische invloed had op de zeepproducenten.

Conclusie

Dankzij de wasserijen kende men een verdere groei van de zachte zeep, omdat zij ontdekten dat men met oliezuur en de vermenging met soda een eigen zeep kon ontwikkelen. Vanaf 1850 kwam oliezuur in grote hoeveelheden vrij bij de productie van stearinekaarsen. De wasserijen hadden geen recht op vrijstelling van accijns. De ontduiking was wel strafbaar maar in de praktijk niet afdwingbaar. Pas in 1890 boekte de dienst een klein succesje. De rechtbank achtte een wasserij schuldig aan het heimelijk fabriceren van zeep.

Maar ook thuis waar men zeep in de keuken maakte, onttrok men zich geheel aan de controle. Menig huisvrouw maakte van vet of olie een prima werkend stukje/potje zeep.

De intrede van de industriële revolutie, de zwaar verouderde wetgeving van 1816 en de protesten van de zeepbranche resulteerden uiteindelijk in de afschaffing van de zeepaccijns échter na de invoering van andere belastingen.

Met dank aan: drs. C.M. Kooi, die de publicatie schreef behorende bij de tentoonstelling accijns op/om zeep Belasting&Douane Museum, 2005.

Tekst en foto's: Geert Nieman